

NATPISI NA “ZAGREBAČKOM” JATAGANU

Tatjana Paić-Vukić
Arhiv HAZU
Zagreb

UDK 930.2:739.7“18”
623.4:672.7(560)“18”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20.5.2013.
Prihvaćeno: 15.10.2013.

U vlasništvu S. V. iz Zagreba nalazi se jatagan s velikim brojem zlatom tauširanih natpisa. U ovom se radu donose sadržaji tih natpisa, koji stručnjacima za osmansko oružje mogu olakšati prepoznavanje i rekonstruiranje istovjetnih tekstova na primjercima na kojima su samo djelomično očuvani i/ili nečitki. Usto, podatak da se jedno djelo obrtnika koji je ukrašio “zagrebački” jatagan nalazi u istanbulskom Vojnom muzeju doprinos je sistematiziranju spoznaja o proizvodima pojedinih radionica hladnog oružja u Osmanskom Carstvu.

Ključne riječi: jatagan, Osmansko Carstvo, Bosna, 19. stoljeće, hadži Mehmed-zade, Mehmed Miralem-zade, arapski natpisi, osmanski natpisi, perzijski natpisi

Oštrice osmanskih dugih noževa, jatagana, često su ukrašene geometrijskim i floralnim motivima, te različitim natpisima – molitvama, izrekama, zazivima i stihovima. U vlasništvu S. V. iz Zagreba nalazi se bogato dekoriran jatagan bjelosapac izrađen početkom 19. stoljeća (sl. 1). Vlasnik pretpostavlja da ga je kupio ili na dar dobio njegov predak koji je službovao na granici Hrvatske s Bosnom.¹

Jatagan je dug 76.5 cm. Korice nisu sačuvane. Držak mu je od svijetle, žućkaste kosti, s usječenim ušima.² Obloge drška, *kabze*, učvršćene su metalnom spojnicom (*hašermom*, *hašrmom*) ukrašenom sa sedam nažljebljenih koraljnih zrna čija je uloga bila i dekorativna i apotropejska (sl. 2). Donji prsten drška izrađen je iskucavanjem točkastih nizova. Listoliki nastavak drška (*parazvana*), koji se proteže na gornji dio

¹ Gospodinu S. V. zahvaljujem za suglasnost da objavim ovaj rad i za fotografije jatagana koje mi je ljubazno ustupio.

² Način opisivanja jatagana i odgovarajuće stručne nazive preuzela sam iz: Marija Šercer, *Jatagani u Povijesnom muzeju Hrvatske*, Zagreb 1975. i Dora Bošković, *Zbirka jatagana u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu*, Zagreb 2006.

sječiva, ukrašen je filigranski, s cvjetnim i romboidnim uzorcima, i sa svake strane ima po jedno zrno koralja. Čelično sječivo dugo 62 cm zakrivljeno je najprije konkavno, a prema vrhu konveksno, i ima žlijeb uz hrbat.

Cijela je površina sječiva obrađena tako što su na svijetlosivoj podlozi izvedeni tamnosivi vegetabilni i geometrijski ukrasi. Zatim je duž obje strane zlatom tauširana linearna i floralna ornamentika (grančice s listovima i cvjetovima) koja se upotpunjuje s tamnosivim ukrasima tvoreći s njima jedinstvenu dekoraciju. Na desnoj su strani sječiva jedan kvadratni i četiri okrugla ornamenta te tri kartuše, a na lijevoj četiri okrugla ornamenta i četiri kartuše. Uz iznimku dva okrugla ornamenta, sve te zlatne dekoracije sadržavaju natpise na arapskom, osmanskome turskom i perzijskom jeziku izvedene kaligrafskim *neshi* pismom. Na bridu sječiva nalazi se neukvireni talismanski zapis i jedna arapska izreka. Tako bogato dekorirani jatagani, s toliko zlatnih ukrasa, izrađivali su se za ugledne i imućne naručitelje. Oni su bili simboli vlasnikova dostojanstva i nisu se koristili za borbu.

Natpisi su izrađeni uz pomoć šablona koje su djelo vrsnoga kaligrafa. Na osnovi fotografija jatagana objavljenih u katalogima muzejskih zbirki u Zagrebu, Beogradu i Istanbulu,³ te onih koje se nalaze na različitim internetskim stanicama, može se zaključiti da je tako umješana kaligrafska izvedba ukrasa na osmanskome hladnom oružju vrlo rijetka. Ne može se znati je li obrtnik koji je izrađivao ukrase bio vješt krasopisac koji je sam izradio potrebnu šablonu, ili ju je od nekoga naručio. Takva bi se šablona prislonila na sječivo premazano voskom, iglom bi se u vosak urezao natpis, a zatim bi se sve premazalo nagrizaćućim sredstvom tako da na metalu duž ureza ostane jetkani trag u koji se mogla umetati srebrna ili, kao u ovom slučaju, zlatna žica.⁴

Usporedba s primjercima koji su opisani u literaturi pokazuje da je "zagrebački" jatagan izniman i po neuobičajeno velikom broju natpisa.⁵ Većina jatagana, naime, ima barem jedan ukras; u zbirci Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu, od 188 primjeraka samo su 23 bez ikakve dekoracije.⁶ Ima onih kojima su obje strane sječiva prekrivene zlatnim ili srebrnim ukrasima, no to su uglavnom biljni i geometrijski uzorci, a svega poneki natpis. Obično je upisano ime majstora i/ili ime osobe za koju je oružje izrađeno, te kakva izreka na osmanskome ili arapskom jeziku poput: "Nož u ruci, Svemoguću na usnama" ili "Oslanjam se na svoga Stvoritelja". Može se ustvrditi da i natpisima najbogatiji jatagani iz Hrvatskog povijesnog muzeja, Zemaljskog

³ Šercer, *Jatagani*; Bošković, *Zbirka jatagana*; Gözde Yaşar, *Askeri Müze Yatağan Koleksiyonu*, Istanbul 2009.; Boško Ljubojević i Branko Bogdanović, *Oružje i vojna oprema: katalog zbirke Istorijskog muzeja Srbije*, Beograd 2011., str. 80-92.

⁴ Prema: Bošković, *Zbirka jatagana*, str. 58.

⁵ Osim navedenih kataloga vidjeti i: Ljubinka Rajković, *Zbirka jatagana Vojnog muzeja JNA, Vesnik Muzeja Jugoslovenske narodne armije*, sv. 1, Beograd 1954., str. 106-123; Nenad Filipović, *Orijentalni natpisi na hladnom oružju iz zbirke Odjeljenja za etnologiju Zemaljskog muzeja, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu (Etnologija)*, sv. 40, Sarajevo 1985., str. 195-216.

⁶ Bošković, *Zbirka jatagana*, str. 60.

muzeja u Sarajevu, Istorijaskog muzeja Srbije i istanbulskog Vojnog muzeja zaostaju za primjerkom koji predstavljamo u ovome radu.⁷

Nadalje, "zagrebački" je jatagan poseban i po tome što ima dva duga natpisa na perzijskome. U sarajevskom Zemaljskom muzeju nema ni jednog primjerka s perzijskim tekstom,⁸ a u zbirkama Hrvatskog povijesnog muzeja⁹ i Istorijaskog muzeja Srbije¹⁰ samo je po jedan takav. Posve je moguće da je na nekim primjercima bilo upisa na perzijskome koji nisu objavljeni upravo stoga što ih priređivači kataloga, odnosno orijentalisti koji su s njima surađivali, nisu uspjeli pročitati. Na nekim se fotografijama jasno vide izreke i stihovi koji se uopće ne spominju u kataloškim opisima,¹¹ a katkad samo piše "natpis na osmanskome turskom"¹² i slične formulacije koje ne govore o tome je li tekst bio nečitak ili ga jednostavno nitko nije pročitao i preveo. Kao primjer uspješne suradnje priređivača kataloga i orijentalista mogu se istaknuti katalogi jatagana Hrvatskog povijesnog muzeja za koje je dr. sc. Muhamed Ždralović pročitao i preveo sve natpise koji nisu bili posve oštećeni i nečitki.¹³

Natpisi

Svi natpisi s jatagana u ovom su radu prvo prepisani, zatim transliterirani latiničicom te prevedeni na hrvatski. Riječi ili dijelovi riječi koji nedostaju dani su u obliku zagradama. Nedovoljno čitke riječi označene su upitnikom. Iza nepravilno napisane riječi u uglatoj je zagradi ispravan oblik. Neke pogreške što ih je načinio kaligraf karakteristične su za način na koji su se na osmanskim prostorima pisale arapske i perzijske riječi, a najčešća je pisanje slova *h* mjesto *ħ* i obratno.

a) Desna strana sječiva (D)

D 1. Četvrtasti ornament djelomice prekriven parazvanom (sl. 3, lijevo). Natpis na osmanskome jeziku:

گرفتار اتمه یار رب

بو قولگ

Giriftār etme yā rabb
bu ḳulīñ

Gospode, ne đaj da bude zarobljen / Ovaj tvoj rob.

⁷ Jedan primjerak iz istanbulskog Vojnog muzeja, opisan u: Yaşar, *Askeri Müze*, str. 177, iznimno je bogat napisima, no ne može se točno znati koliko je na njemu tekstova budući da ih autor kataloga ne donosi u cijelosti.

⁸ Filipović, *Orijentalni natpisi*, str. 214.

⁹ Šercer, *Jatagani*, str. 11.

¹⁰ Ljubojević i Bogdanović, *Oružje i vojna oprema*, str. 83.

¹¹ Vidjeti npr. Yaşar, *Askeri Müze*, str. 73.

¹² Ljubojević i Bogdanović, *Oružje i vojna oprema*, str. 85.

¹³ Šercer, *Jatagani*; Bošković, *Zbirka jatagana*.

D 2. Okrugli ornament (sl. 3, desno)

Na obrubu je arapskim jezikom napisana molitva za odagnavanje nesreće i ublažavanje straha, koja je dio mnogih talismanskih zapisa.

يا خفي الالطاف نجنا مما نخاف يا الله احفظني

Yā ḥafiyya 'l-altāf naḡinā mimmā naḥāf. Yā Allāh ihfaznī.

O, Ti čija je dobrota skrivena, spasi nas od onoga čega se plašimo! Bože, čuvaj me!

D 3. Kartuša

Natpis u dva reda na perzijskom jeziku (sl. 4):¹⁴

الله بفریاد من بیکیس رس
لطف وکرامت یار من بیکیس بس
هر کس بکسی وخضرتی [حضرتی] مینازد
جز خضرت [حضرت] تو ندارد این بیکیس کس

Allāh be faryād-e man-e bikas ras
Lotf-o karamat yār-e man-e bikas bas
Harkas be kasi-o xazrati [hazrati] mināzad
Ġoz xazrat-e [hazrat-e] to nadārad in bikas kas.

Bože, odazovi se na vapaje mene jadnoga bez ikog svog!
Tvoja dobrota i plemenitost meni su sirotom jedini drug.
Svatko se hvali nečim il' nekim
A ja, samotnik, osim Tvoje svetosti nikoga nemam.

[Ovi stihovi pripisuju se perzijskom filozofu i pjesniku Abū Sa'īdu Abū 'l-Ḥayru (967.-1049.) iz Nišapura.]¹⁵

D 4. Okrugli ornament

Prvi je dio natpisa na arapskome, drugi na osmanskome jeziku.

يا الهي نجنا مما نخاف
قیل بزي جمله بلالردن

Yā ilāhī naḡinā mimmā naḥāf
Ḳıl bizi cümle belālardan

Bože moj, spasi nas od onoga čega se plašimo.
Sačuvaj nas od svih nevolja.

¹⁴ Ovaj perzijski natpis, te onaj s oznakom L 4, pročitao je, transliterirao i na hrvatski preveo dr. Ebtehaj Navaey kojemu srdačno zahvaljujem na pomoći.

¹⁵ Vidi: <http://arabic.tebyan.net/index.aspx?PageSize=1&PageIndex=74&LANGUAGE=2&BOOKID=76629&PID=31143> (stranica posjećena 5.9.2013.).

D 5. Kartuša

Natpis u dva reda, osmanski jezik

مرد میدانہ شجاعت اولمق استرسین اجر

قیل توکل ال بچاگی صاغ الینه ایش بجر

Merd meydāna ŧecā'at olmaq istersēn ecer [eġer]

Ƙıl tevekkül al bıçağı saġ eline iş becer

Čovječe, želiš li biti hrabar na bojnom polju,

Osloni se [na Boga], uzmi nož u desnicu i učini što trebaš.

D 6. Okrugli ornament

Prvi je dio natpisa na osmanskome, drugi na arapskom jeziku.

(یا) محمد قیل شفاعت امئکدر محمد

توکلي علی خالقي

عبده محمد

(Yā) Muḥammed ƙıl ŧefā'at ümmetindir Meḥmed

Tawakkulī 'alā ḥāliqī

'Abduhu Meḥmed

Muhamede, zauzmi se [na Sudnjem danu], Mehmed je tvoj sljedbenik.

Oslanjam se na svoga Stvoritelja.

Njegov rob Mehmed.

D 7. Kartuša

Natpis u dva reda, osmanski jezik

الهي بحرمت نورميين سعادت باد

بو بچاق صاحبني خطالردن ايله امين عزت باد

İlāhī bi-hürmet-i nūr-i mubīn se'ādet bād

bu bıçaq ŧāhibini ḥaṭālardan èyle amīn 'izzet bād

Bože moj, neka bude sreće pod okriljem jasnoga svjetla,

Daj da vlasnik ovoga noža ne griješi, da bude slavan.

b) Lijeva strana sječiva (L)

L 1. Kartuša (sl. 5, desno)

Natpis u dva reda, arapski i osmanski jezik¹⁶

لا فتا [فتى] الا علي لا سيف الا ذو الفقار

Lā fatā illā ‘Aliyy lā sayfa illā ḏū ‘l-fiqār

Nema junaka do Alija niti sablje do Zulfikara.¹⁷

Tekst u donjem redu završava imenom vlasnika upisanim u krug koji tvori produžena crta slova /b/ iz riječi šāḥib (vlasnik).

سنة اربع وعشرين وماتين والف عمل الحاج محمد زاده صاحب محمد وزير مير عالم زاده

Sana arba‘ wa-‘iṣrīn wa-mi’atayn wa-alf

‘Amel-i el-ḥācc Meḥmed-zāde šāḥibi Meḥmed (Muḥammed?) vezīr Mīr-i ‘ālem-zāde

Godina 1224. izradio hadži Mehmed-zade. Vlasnik: Mehmed/Muhamed, vezir Miralem-zade.

L 2. Okrugli ornament s natpisom na arapskome (sl. 5, lijevo)

U sredini:

يا محمد

Yā Muḥammad

Muhamede!

Uokolo:

بمليخا [بمليخا] مكسلينا، مثلينا مرنوش دبرنوش شاذنوش كفشطيش قطمير

Yamliḥa Maksilīna Miṭlīna Marnūš Dabarnūš Šāḏnūš Qafaṣṭayūš Qiṭmīr

[To su imena Sedmorice spavača (Ljudi iz špilje) i njihova psa. Prema kuranskoj inačici kršćanske legende o Spavačima iz Efeza, bili su to vjernici u jednoga Boga koji su u doba poganstva ostali zatočeni u špilji i probudili se u njoj poslije 309 lunarnih, odnosno 300 solarnih godina, kada je već vladalo kršćanstvo. Ta su se imena često upisivala na jatagane, prstenje i druge osobne predmete kao zaštitno sredstvo.]

¹⁶ Neki arapski izrazi, kao i način datiranja, preuzeti su u osmanski jezik bez ikakvih izmjena koje bi se očitovale u pisanom obliku. Stoga se mogu transliterirati bilo kao arapski, bilo kao osmanski izrazi.

¹⁷ Ovakav se natpis često sreće na jataganima. Četvrti kalif u povijesti islama, Ali, koji je bio bratić i zet poslanika Muhameda, imao je sablju poznatu pod nazivom Zulfikar.

L 3. Kartuša

Natpis u dva reda na osmanskom jeziku:

افتاب دولت و اقبالک اولسون بي کسوف

ماهتاب سعادتک هيچ کورمسون روي خسوف

Aftāb-ı devlet u iḳbālñ olsun bī kusūf
Māhtāb-ı se'ādetiñ hiç görmesun ruvī ḥusūf

Neka se sunce sreće i napretka ne pomračī,
Neka sjaj mjeseca sreće nikada ne potamni.

L 4. Okrugli ornament (sl. 6)

U sredini natpis na arapskome:

عبدہ محمد

'Abduhu Meḥmed
Njegov [Božji] rob Mehmed

Uokolo, u četiri polja, natpis na perzijskome:

ای باری خدا [خدا] بحق هستی

شش چیز مرا مدد فرستی

علم و عمل (و) فراخ دستی

ایمان (و) امان (و) تندرستی

Ey bārī hodā [xodā] be haqq-e hasti
Šeš čiz marā madad feresti
'Elm-o 'amal(-o) farāh dasti
Imān(-o) amān(-o) tendorosti

O, Bože, Stvoritelju, tako ti bivanja
Šest stvari kao pomoć mi podari
Znanje, rad i blagostanje
Vjeru, zaštitu i zdravlje.

[Ovaj katren (rubajja) nalazi se i na nekim vezirskim pečatima.¹⁸ Pripisuje se Abū Sa'īdu Abū 'l-Ḥayru, koji je i autor stihova iz natpisa D 3. Postoji nekoliko inačica te pjesme, s razlikama u trećem i četvrtom stihu.¹⁹]

¹⁸ Vidi: Riza Muderizović, Nekoliko muhurova bosanskih valija, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, sv. 1-2, Sarajevo 1916., str. 1-39; primjeri su na str. 4, 6 i 7.

¹⁹ Vidi npr.: <http://www.erfan.ir/farsi/book/book.php?PageID=304&BookID=166> (stranica posjećena 5.9.2013.).

L 5. Kartuša

Natpis u dva reda, osmanski jezik:

سینئ اعدابه یا رب بو بچاگی قیل نشان

صاحبني دايم مظفر ايله اولسون عالیشان

Sine-i a'dāya yā Rabb bu bıçağı kıl nişān
Şāhibini dāyim muẓaffer ēyle olsun 'ālīşān

Gospode, uperi ovaj nož u prsa neprijatelja
Njegovog vlasnika učini vazda pobjedonosnim, neka je plemenit.

L 6. Okrugli ornament s natpisom na osmanskom jeziku:

خلوص قلبيله اولوب باب توكلده محمد (?)

سر(مو) لانادن استمداد ايدر سري محمد

Hulūş-i ƙalbile olup bāb-ı tevekkülde muħammad (?)

Sırr-ı (mev)lānādan istimdād ēder sırrı Meħmed

Iskrena srca slavi [Boga] pred dverima pouzdanja [u Njega],
Od tajne Gospoda pomoć traži tajanstveni Mehmed.²⁰

L 7. Kartuša

Natpis u dva reda na osmanskom jeziku:

الهي لطف فضلندن كرم (?) بابن كشاد ايله

بو بچاق صاحبني ايكي جهانده بر مراد ايله

İlāhī luṭf-ı faẓlından kerem bābin kuşād ēyle
Bu bıçaq şāhibini iki cihānda ber murād ēyle

Bože moj, svojom dobrotom dveri plemenitosti raskrili,
vlasniku ovoga noža na oba svijeta podari što želi.

c) Brid sječiva

B 1. Talismanski natpis sačinjen od nekoliko magijskih slova i šestokrake zvijezde poznate kao Sulejmanov pečat.

²⁰ Natpis sličnoga sadržaja na svome je pečatu imao bosanski vezir Šerif Sirri Selim-paša; vidi: Muderi-zović, Nekoliko muhurova, str. 27.

B 2. Arapska izreka:

من صبر ظفر

Man şabara zafara.

Tko je strpljiv pobijedit će.

O vlasniku

Natpis L 1, u kome je ime vlasnika jatagana, može se čitati na nekoliko načina. On sadržava riječi "vezir", "Mehmed (ili: Muhamed)", "Miralem" i perzijski patronimski sufiks *-zade* u značenju "sin (potomak) tog i tog". Imena Mehmed i Muhamed ne razlikuju se kada su napisana arapskim pismom, a izostavljen je znak za udvojeni suglasnik (*šadda*). U tom se natpisu vidi crtica iznad slova /m/ koja bi mogla biti *šadda*, no nje nema u drugim natpisima koji sadržavaju ime vlasnika. Mogućnost da se ime čita kao Mehmed-zade odbacila sam zbog toga što se u drugim natpisima na jataganu ono pojavljuje samo u obliku Mehmed.

S obzirom na to da je jatagan nabavljen u Bosni, a možda i izrađen ondje, vlasnika se može dovesti u vezu s Mehmed-pašom Miralemom koji je bio na položaju bosanskoga vezira 1789. godine, a umro je 1800., devet ili deset godina prije datuma izrade jatagana.²¹ Ako se natpis čita kao "vezir Miralem-zade Mehmed (Muhamed)", odnosno "Mehmed (Muhamed), vezir Miralem-zade", može se zaključiti da je jatagan izrađen za vezirova sina. Mehmed-paša Miralem doista je imao sina Muhameda, no on je umro prije oca.²² Ipak, moguće je da mu se i neki drugi sin zvao Muhammed, odnosno da je obojici to bio prvi dio imena.²³

Druga je mogućnost, koja se čini vjerojatnijom, da je Miralem-zade upotrijebljeno kao prezime, oznaka pripadnosti porodici Miralem koja vodi porijeklo od vezira. Vlasnik bi tada mogao biti vezirov unuk Mir Mehmed, sin Ferhada Miralema, koji je umro 1250./1834.-35., a pokopan je u Donjem Vakufu.²⁴ Njegovo ime nalazimo i u vakufnami (zakladnici) od 4. rebiulevvela 1295. / 8. ožujka 1878., čija se dva primjerka čuvaju u Orijentalnoj zbirci Arhiva HAZU u Zagrebu. U toj se zakladnici kao izvršitelj oporuke svoje kćeri Vasfije potpisuje Miralem-zade Ferhad sin **Mehmeda** sina Ferhada sina Miralem-paše.²⁵ U jednome od primjeraka netko je, vjerojatno krajem 19. ili početkom 20. stoljeća, prije nego što je rukopis dospio u Orijentalnu zbirku,

²¹ Vidi: Mehmed Mujezinović, *Istočna i centralna Bosna*, Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, knj. 2, Sarajevo 1998., str. 284.

²² Muhamed je pokopan u Donjem Vakufu gdje mu je podignut mauzolej, turbe. U istom je turbetu kasnije pokopan i sam vezir. Vidi: Mujezinović, *Islamska epigrafika*, str. 284.

²³ Zahvaljujem kolegi Nenadu Filipoviću (Princeton – Istanbul) koji me je upozorio na mogućnost da je vezir imao dvojicu sinova kojima je prvo ime bilo Muhamed (npr. Muhamed Asaf i Muhamed Šakir), kao i na mogućnost da je vlasnik jatagana bio vezirov unuk.

²⁴ Natpis s njegovog nadgrobnog kamena objavljen je u Mujezinović, *Islamska epigrafika*, str. 287.

²⁵ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Orijentalna zbirka, R 1616, L. 8a i R 1809, L. 8a.

latinicom napisao sljedeću biografsku crticu o tom vezirovom unuku, mogućem vlasniku jatagana: "Ferhad beg Mir 'Alem bio je sin Mehmed bega Mir 'Alema, kojega su 3 brata u Beogradu obješeni radi nepokornosti Velikom Veziru. Mehmed beg Mir Alem umro je u Doljnom Vaqufu".²⁶

O obrtniku

Kako stoji u istome natpisu, jatagan je izradio hadži Mehmed-zade (Hadži-mehmedović) hidžretske godine 1224., koja je trajala od 16. veljače 1809. do 5. veljače 1810. po gregorijanskom kalendaru. Mjesto nije navedeno. Podaci o mjestu izrade vrlo se rijetko nalaze na osmanskome hladnom oružju.²⁷ Kao doprinos sistematiziranju podataka o proizvođačima jatagana u Osmanskom Carstvu treba spomenuti da se jedan primjerak s imenom istoga majstora čuva u Vojnom muzeju u Istanbulu. Fotografija u katalogu,²⁸ na kojoj se jasno vidi kartuša s tekstom u dva reda, pokazuje da je natpis koji sadržava godinu izrade, izreku "Nema junaka do Alija niti sablje do Zulfikara", te ime majstora i ime vlasnika, gotovo istovjetan onome sa "zagrebačkog" jatagana. Izvedba kartuše i kaligrafija otkrivaju istu ruku, a razlikuju se godina (1223./1808.-1809.) i ime vlasnika (Omer-aga). I neki drugi natpisi na tome jataganu istovjetni su onima sa "zagrebačkog", i pokazuju da je majstor bio sklon ukrašavati sječiva brojnim stihovima, izrekama i molitvama. Na "zagrebačkom" ih je nešto više negoli na istanbulskom primjerku, a razlika je i u tome što istanbulski ima natpis karakterističan za jatagane koji su se izrađivali za janjičare: "Vojnici trideset prvog buljuka²⁹ dođoše na ovaj svijet / od Boga Stvoritelja želim da dospiju u džennet", te sidro koje je simbol 31. buljuka.³⁰ U opisu toga primjerka autor kataloga navodi i nekoliko riječi iz jednoga natpisa koji nije uspio u cijelosti pročitati, pa ni odrediti na kojem je jeziku ("Alem ve amel ferah, iman").³¹ Po njima možemo zaključiti da je to rubaija na perzijskome koju nalazimo i na "zagrebačkom" jataganu (vidi: L 4).

Preostaje još odgovoriti na pitanje koji je dio jatagana djelo obrtnika čije je ime tauširano na sječivu. Malo se zna o tome kakva je bila podjela poslova pri izradi jatagana, ali nedvojbeno je da su u tome sudjelovala barem dva obrtnika. Potvrdu nalazimo i u katalogu istanbulskog Vojnog muzeja, gdje se vidi da se od sredine 19. stoljeća na jataganima sve češće potpisuju dvojica majstora.³² Ime nožara (bičakčije) koji je iskovao sječivo nalazi se u malom žigu oblika lista, kaplje ili kruga, a ime obrtnika – vjerojatno zlatara (kujundžije) – koji je izradio ukrase urezano je ili tauširano i može biti ukomponirano u duži natpis koji sadržava i vlasnikovo ime i godinu

²⁶ R 1616, R 11a.

²⁷ Među jataganima iz fundusa Hrvatskog povijesnog muzeja samo je na četiri primjerka upisano gdje su izrađeni. Bošković, *Zbirka jatagana*, str. 66.

²⁸ Yaşar, *Askeri Müze*, str. 38.

²⁹ Buljuk (tur. bölük): odred od najviše deset vojnika.

³⁰ Yaşar, *Askeri Müze*, str. 38.

³¹ Isto, str. 80.

³² Vidi npr.: isto, str. 144, 147-151, 153-156, 158-159, 178, 180.

izrade,³³ onako kao što je to na "zagrebačkom" i na istanbulskom jataganu. Spone koje spajaju obloge drška, *hašerme*, izrađivali su obrtnici zvani hašermedžije, koji su pripadali zlatarskom cehu,³⁴ no njihova se imena na samom oružju ne spominju. Može se dakle zaključiti da je hadži Mehmed-zade bio zlatar koji je izradio ukrase na jataganu, dok ime nožara koji je iskovaio sječivo nije nigdje upisano.

Završna razmatranja

Većinu natpisa na "zagrebačkom" jataganu čine stihovi, izreke, zazivi i molitve kakve nalazimo i na drugim primjercima, samo što su na ovome, kao što je rečeno, oni iznimno brojni. Njima se potiče na borbu protiv neprijatelja, izražava pouzdanje u Boga i zaziva njegovu zaštitu, te se upućuje molba poslaniku Muhamedu da se na onome svijetu zauzme za vlasnika jatagana. Zaštitu su trebala pružiti i imena sedmorice Ljudi iz špilje, kao i šestokraka zvijezda koja je prema predaji bila urezana u prsten poslanika Sulejmana (kralja Salomona). Taj se znak crtao na stranicama knjiga i na drugim upotrebnim predmetima jer se vjerovalo da ih čuva od propadanja. Jedino stihovi na perzijskome ("Bože, odazovi se na vapaje mene jadnoga bez ikog svog"), koje drugdje ne nalazim, izlaze iz okvira uvriježene zalihe tekstova. Nisam se upuštala u nagađanja o razlozima njihova uvrštavanja jer ne možemo znati čije sklonosti odražavaju, odnosno koliku je ulogu u izboru natpisa imao naručilac. U radu se nisam bavila ni podrobnom analizom natpisa u nastojanju da ih interpretiram u povijesnom, književnom, religijskom ili mističkom kontekstu. Složila bih se s povjesničarom islamske umjetnosti Olegom Grabarom koji priznaje da su znanstvenici odveć lako zanemarivali upise na upotrebnim predmetima kao besmislene i suviše, ali i drži da ipak ne treba pripisivati duboka značenja svakome od tih nizova riječi ili čak pojedinačnim slovima.³⁵ Ostajući podalje od tih dviju krajnosti, predstavila sam natpise sa "zagrebačkog" jatagana kao umjetničkom izvedbom iznimne, a sadržajem većinom prigodne i uobičajene tekstove osmanske muslimanske kulture.

³³ Isto, str. 32.

³⁴ Hamdija Kreševljaković, *Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463-1878)*, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, vol. XXX (1), Zagreb 1935., str. 115.

³⁵ Oleg Grabar, *On Catalogues, Exhibitions, and Complete Works, Muqarnas*, sv. 4, Leiden 1987., str. 3. Primjer pretjerivanja u interpretiranju natpisa, i primjer grešaka u koje se pritom zapada, može se vidjeti u: Adil Jusić, *Teurgijski zapisi na jataganima u Bosni i Hercegovini, Behar*, god. 21, br. 110, Zagreb 2012., str. 108-114. Autor članka uložio je velik trud u odgonetanje skrivenih značenja pojedinih arapskih slova koja se nalaze na jednome jataganu i iz toga izveo cijelu mrežu tumačenja, no njegova je interpretacija neuspjela jer joj je polazište pogrešno. Na str. 110, sl. 8, vidi se da nije posrijedi talismanski kvadrat u koji su upisana pojedinačna slova, kao što je autor pretpostavio, nego je to pomalo nevjesto izveden uobičajeni natpis "Bıçak elde gerek Allâh (...)".

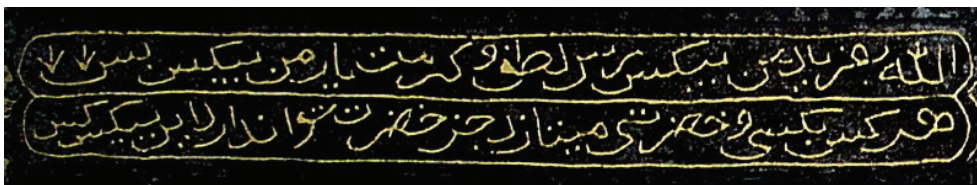
Sl. 1. Bogato dekoriran jatagan bjelosapac izrađen početkom 19. stoljeća

Sl. 2. Obloge drška sa sedam našljebljenih koraljnih zrna

Sl. 3. Četvrtasti ornament djelomice prekriven parazvanom (lijevo) i okrugli ornament (desno)

Sl. 4. Natpis u dva reda na perzijskom jeziku

Sl. 5. Kartuša s natpisom na arapskom i osmanskom jeziku (desno) i okrugli ornament s natpisom na arapskome (lijevo)

Sl. 6. Okrugli ornament

Tatjana Paić-Vukić

Inscriptions on the "Zagreb Yataghan"

Summary

Blades of the Ottoman long knives, yataghans, are frequently decorated with geometrical and floral motives, and different inscriptions. In Zagreb, as the property of S. V., there is a richly decorated yataghan produced in AH 1224. / AD 1809-1810 in Bosnia. It was made for some of the descendants of the Bosnian Vizier Mehmed Pasha Miralem, probably for his grandson Mehmed Miralem. On both sides of the blade, there is a great number of cartouches and round ornaments made with the technique of inlaying with gold wire. They contain calligraphic inscriptions in the Arabic, Ottoman Turkish and Persian languages, comprising prayers, proverbs, invocations and verses encouraging fighting against enemies, expressing confidence in God and asking the Prophet Muhammad to intercede for the owner of the yataghan in the next world. By comparison with the items described in catalogues and other literature, it appears that the "Zagreb yataghan" is exceptional both for containing extraordinarily great number of inscriptions and for having two lengthy inscriptions in Persian. As for comparison, none of the yataghans from the Zemaljski muzej [National Museum] of Sarajevo contains inscriptions in Persian, while the collections of Hrvatski povijesni muzej [Croatian Historical Museum] and Istorijски muzej Srbije [Historical Museum of Serbia] have only one such item each. In this paper, all the inscriptions are presented in Arabic script and transliteration, and translated into Croatian. They could help researchers dealing with Ottoman cold weapons to recognise and reconstruct identical sayings and verses found on other yataghans in cases when they are partially damaged and hardly legible, in the way in which I benefited from the work of Muhamed Ždralović on the yataghans of the Croatian Historical Museum. Finally, the fact that another product of the artisan named el-Hacc Mehmed-zade, who decorated the "Zagreb yataghan", is kept at the Military Museum in Istanbul could contribute to the systematisation of data on yataghans from individual workshops in the Ottoman Empire.

Key words: yataghan, metalwork, Ottoman Empire, Bosnia, the nineteenth century, Mehmed Miralem, el-Hacc Mehmed-zade, Arabic inscriptions, Ottoman inscriptions, Persian inscriptions